

ברכות י

משה שווערד

1. צל"ח על ברכות דף י/א

היה קבעי ר' מאיר רחמי עליהו וכו'. הדבר יפלא דלשון בעי רחמי עליהו משמע שעליהם בקש רחמים, וא"כ איך קאמר דלימותו, ואין זה בקשת רחמים עליהם, אדרבה היה מעורר עליהם מדת הדין. ועוד, מאי כי היכי דלימותו, והוה ליה למימר בעי רחמי עליהו דלימותו. ועוד קשה, ואטו מי לא ידע ר' מאיר דגם ענוש לצדיק לא טוב וכמבואר לעיל דף ז' ע"א. ונראה דר"מ הוי חזו בהני בריוני שהם רשעים גמורים, וראה שהקב"ה נותן להם כל טוב בעולם הנה, והבין בזה שהם מאותן דכתיב בהו ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו, וזה היא מדת הדין הגמור על שונאיו של הקב"ה להאבידם מעולם הבא (עיין בדברינו לקמן על מאמרו של רשב"י פיה פתחה בחכמה), ובעי ר' מאיר רחמי עליהו שלא יתנהג הקב"ה עמהם כמדתו עם שונאיו, רק ירחם עליהם להענישם ולפקוד עונם בעולם הזה, וממילא ימותו בעונם. וזה בעי רחמי עליהו כי היכי דלימותו. וברוריא גם בזה מנעתו רק יבקש רחמים שישובו בתשובה:

2. שערים מצויינים בהל'

שמם כו"ו. וי"ל דלא קשה מדברי בוריא כאן, דאם הרשע הוא רשע בפני עצמו, ואפי' מצער איזה צדיק או יתפלל עליו שישוב, אבל רשעים מסיתים העושים תעמולה להדיח אחרים, עליהם כיוונו הרמב"ם והרמב"ן, ועליהם צריכים להתפלל שימותו, ועל זה תיקנו ברכת ולמלשינים. וכזה כתב הנודע ביהודה בצל"ח (ד"ה ראה דוד). ועי' בדברי

3. זוהר חלק א דף קה/א

המגדל בנו לתלמוד תורה, ומוליכו לבית רבו בבקר ובערב, מעלה עליו הכתוב כאלו קיים (עליו) התורה ב' פעמים בכל יום, מה כתיב ויאמר לא אשחית בעבור העשרים. עוד פותחת ואומרת, אולי ימצאון שם עשרה, אומרת, רבוננו של עולם שמא היו מאותם העשרה הראשונים של בית הכנסת שנוטל שכר כנגד כלם שבאים אחריהם, מה כתיב (ביה) ויאמר לא אשחית בעבור העשרה, כל זה יש לנשמת הצדיק לומר על הרשעים, כיון שלא נמצא בידם כלום, מה כתיב וילך יהו"ה כאשר כלה לדבר אל אברהם ואברהם שב למקומו, מהו למקומו, למקום מעלתו הידועה אמר רבי, מצוה לו לאדם להתפלל על הרשעים כדי שיחזרו למוטב, ולא יכנסו לגיהנם, דכתיב (תהלים לה יג) ואני בחלותם לבושי שק וגו', ואמר רבי, אסור לו לאדם להתפלל על הרשעים שיסתלקו מן העולם, שאלמלא סלקו קודשא בריך הוא לתרח מן העולם כשהיה עובד עבודה זרה, לא בא אברהם אבינו לעולם, ושבטי ישראל לא היו, והמלך דוד ומלך המשיח, והתורה לא נתנה, וכל אותם הצדיקים והחסידים והנביאים לא היו בעולם. אמר רבי יהודה כיון שרואה הקדוש ברוך הוא שלא נמצא ברשעים כלום מכל אותם העניינים, מה כתיב ויבאו שני המלאכים סדומה וגו':

4. ספר חרדים - פרק סח

כשם שחייב אדם להתפלל על עצמו, כך חייב להתפלל על פושעי ישראל כדאיתא בסוף פ"ק דסוטה, ולפושעים יפגיע, מלמד שהיה משה רבינו מבקש רחמים על פושעי ישראל שישובו בתשובה, ושבו, וכן במסכת תענית (כג א) אמרו על אבא חלקיה כשהתפללו על הגשמים הוא והאשתו שנענתה היא תחילה לשתי סבות, אחת לפי שהיתה נותנת היא לעני מקרבא הנאתיה. והסבה השנית, לפי שהתפללה היא על רשעים שהיו בשכונתה שישובו בתשובה, ושבו: וכשם שחייב להתפלל על הפושעים שישובו, כך הוא חייב להשתדל לדבר על לבם במתק לישונו להשיבם להקב"ה, כדכתב הרב בעל חובת הלבבות ז"ל, וכדכתיבנא לעיל בשם הרב רבינו יונה שזהו אחד מעיקרי התשובה:

5. מהרש"א על ברכות דף י/א

חטאים כתיב... ויש לעיין בזה דודאי באדם המבקש רחמים על עצמו להחזירו בתשובה נחא דאע"ג דהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים הרי אמרו (מכות י) בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו והרוצה לטהר מסייעין לו (יומא לט ע"ב) וזה המבקש רחמים על עצמו להחזירו בתשובה ה"ז בכלל הרוצה לטהר כו' אבל לבקש רחמים על חברו להחזירו בתשובה קשה מה יועיל בקשתו הא אמר' (לקמן לג) הכל בידי שמים כו' ושאלו מתפללים והחזירנו בתשובה שלימה כו' ל"ק כ"כ כיון שהוא כולל את עצמו ויש לישב וק"ל:

ענף יוסף

מח מי כתיב העולים העולים כתיב. כתב המכרז'א ויש לעיין מה דודאי נאדם המבקש רחמים על עולמו להחזירו בתשובה יתחא. דאע"פ דכלל בידי שמים חוץ מיראת שמים. כרי אמרו בדרך ארסם רוצה לילך מוליכין אותו. וכרוזה לטור מסייעין אותו. וזה המבקש רחמים על עולמו להחזירו בתשובה כרי זה בכלל כרוזה לטור ס'. אבל לבקש רחמים על תבניתו להחזירו בתשובה. קשה מה יועיל בקשחו. כא אמרין כלל בידי שמים כו'. ומה שאט מחפליים וסחירט בתשובה שלמה כו' לא קשה כל כך כיון שאט טולל את עולמו עכ"ל. ושוד קשה המפרשים כרי כמה קלות קלל דוד לשנאיו. יבוא ריבולו וגו' יכיו נדו יחומים וגו'. ושוד כמה פוקים. ומה שגורא לי כזה טא. כי נאמת אוחן בני אדם אבר חיים לרשיע מדעת עולמו. כלי שום סיבה מסבבת אוחן לה. כלי ספק שלא תועיל עוליסם וכשנילים בקשה אחרים. אמנם יש ויש אברים כגרים בינונים אינם נופים אל ארע מנחירת עולמו. וזלח שאיזה סנה חיוניות מחטיו. כמאמרם ז"ל ג' דברים מעבירין על דעתו ועל דעת קוט כו'. עניות ואוחן סביבות כמה בידו אל הקרים. כחז"ל כלל בידי שמים. ועוליסם תועיל הפלת אחרים מאת ס' מן המים וכו' וזה נאמר כי כרי כריזו דאס בשבנות' דרית וכו' מנערי לים קנח. כרי לכס סנה חיוניות לסבב רשעתם להם. אם מוד שעתה קינעם וכסף חסב. וכיס זה העובר שומר לנפולו לרעתם ולחטאתם ויחנה בשעה שמתקן להם לעטר לרכי מאיר ולכעיסו כמעשה ידיהם. או להק' כי דללו וחרבו יאורי פרנסתיהם נמק' להם מזה עונניהם על דעת קונם. סלא ינגנו דים ולעק גס ר"מ מסס. וכאבר נעי ר"מ רחמי עלייהו דלימותו. אמרם ליה דביחבו מי כתיב העולים העולים כתיב ס' לא שחליקס זלח כחמסה. כי כמבאר לא קלל את כרשעים מעולם. כי כזה וכו' קלל המבאר את כרשעים עדי יאנדו מחוך קבל. אמנם זלח המשכלה הנדילה בין תואר רשעים ובין תואר העולים. ולומר כי העולים אבר העוליס

נמק' להם חלוקה סתם מיראת אדם לחשו כהס. אין ראוי שיקלל אדם המעלה בקולו נמלה למחוס. כן מקלל לאנד את החמסים וכוונתם. כלומר להעלל טלח פ' מן השמים שריתם מהם בשמים הפורחות אוחן לחסן. וזו שכן לא יושאז בשם רשעים. כי בשבר הכסב יסר המבונ. וזס אבר סימנם בדגנים. אלא נעי רחמי עלייהו וזה סדרי כחשנה. ובין עינתו החמסים כלומר סביבות המעולות להעוליס שז' אין שוד רשעים. אלא כרשעים החמסים אבר שותם על פלעותיהם כמחירת עולמו לרשם המבוי

נחזיק ונאמר ימח' כל שחיו חלקת. וכנסה נעם כפוקים (אוי סס). שוד יש לויבז קשיים המכרז'א פ"ס מ"ס המכרז'א בעולמו אביחא דכלל בידי שמים חוץ מ"ס דסיים ירלס בשכלות שיה תלוים כנחירס. אבל ירלס כסנעית סח בידי שמים לירלס כעונם אחרים וע"ס. וח"כ ח"ס דומעיל נקס להחזיר רכע בתשובה פ"י עונם אחרים לירל שמו בידי שמים. אבל מחכנה ח"ט בידי שמים (נאל אכנסה):

7. שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ד סימן מ אות יג

בתפלת ברוריא שישובו הרשעים בתשובה ומה שתירץ כתר"ה על תפלת ברוריא על הרשעים שישובו בתשובה שהקשה מהרש"א בברכות דף י' בח"א הא הכל ביד"ש = בידי שמים = חוץ מיראת שמים דאולי ע"י תפלת האדם אין זה נקרא ביד"ש, הנה הוא דוחק גדול ולא מסתבר זה כלל דהא התפללה שהשי"ת יעשה שישובו בתשובה וזה הא תמוה מאחר דהוא בידי אדם, אבל צריך לומר שהתפלה היתה שלא יהא להם נסיונות וממילא ישוובו שלא היו חוטאים אלא מחוסר פרנסה וכדומה, וגם שייך להתפלל שהשי"ת יזמין להם שישמעו דברי מוסר מאנשים צדיקים וישובו עי"ז בתשובה וזה יותר נכון.

8. מהרש"א על ברכות דף לג/ב

מלתא זוטרתני כו'. לכאורה אגופה דקרא הו"ל לדקדק כן דכי אם ליראה משמע שאינו מבקש ושואל ממך רק דבר קטן שהיא היראה ועוד יש שמקשים במשל דמייתי לאדם שמבקשים ממנו כלי גדול כו' דאין זה דומה דהכא משה א"ל לישראל כן כי אם ליראה ולגביהם ודאי דומה ככלי גדול ונראה ע"פ מ"ש כי היראה נחלקת לשני מינים. הא' היראה הטבעית ירא מעונש הפורעניות והוא דומה לכלי קטן. והב' יראה שכלית ירא מדבר הגדול ונורא כמ"ש ויירא ויאמר מה נורא וגו' והוא יראה שלימה דומה לכלי גדול והשתא אגופיה דקרא כי אם ליראה ודאי דהוי ידע לפרש דהיינו יראת עונש דהיא יראה טבעית ומלתא זוטרתני היא במעלה אבל ר"ת דקאמר הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים משמע ליה טפי דהיינו יראה השכלית דאינה בידי שמים כי היא תלויה בבחירה אבל יראה הטבעית היא קצת בידי שמים ליראו בעונש אחרים כמ"ש פ' הבע"י (סג ע"א) אין פורענות בא לעולם אלא בשביל ישראל ליראם כדי שיחזרו בתשובה שנאמר אך תיראו אותי תקחו מוסר והשתא אפילו ביראה השכלית קאמר ר"ה דמלתא זוטרתני היא מדמייתי ליה מכי אם ליראה ואהא פריך מהא דאין לו להקב"ה בבית גנזיו כו' דודאי מיירי נמי ביראה השלימה שכלית שהיא דבר סגולי ראוי להניח באוצר ה' שהיא תלויה בבחירת האדם ולאן מלתא זוטרתני היא וכמ"ש ראשית חכמה יראת ה' וגו' ומשני אין כדקאמרינן דאיראה השכלית קאמר כי אם ליראה ולאן משום דזוטרתני היא במעלה אלא דלגבי משה נמי היתה אותה היראה השכלית על ישראל כי ראו בו דבר פלא ונורא כדכתיב כי קרן עור פניו וייראו מגשת אליו כי יראת עונש לא היה עליהם ממשע שלא היה בידו לענשם בלי רשות ית' ב"ה וכיון דביראה השכלית הוה יראתם לגבי משה כמו גבי הקב"ה קאמר שפיר מה ה' א-להיך שואל ממך כי אם ליראה אותו כמו שיראתם אותי ביראה שכלית וע"ד שאמר ריב"ז י"ר שתהא מורא שמים עליכם כמורא ב"ו דהיינו ביראה השכלית וז"ש במשל כלי גדול ויש לו דהיינו ביראה השכלית שהיא גדולה במעלה ויש לו דהיינו בבחירה דומה לו ככלי קטן משום דמצויה גם כן לגבי ב"ו קטן דהיינו יראה הטבעית דאין לו שהיא קצת ברשות הקב"ה כמ"ש לעיל דומה עליו ככלי גדול ודו"ק:

דברים ה' כ"ו מי יתן וגו', המקום צ"ה מניח את הצחור ציד האדם, אבל האדם רשאי להכריח את רעכו לעבודתו ית' צין צכפי צין צפיתו ולא כוי ציעול הצחור כיון להמטש עושה צחור וכל ישראל כאיש אחד והיינו מי יתן שיהי צין לדיקי כדור משחולים לקרצ לצ כל העם לעבודתו ית', אבל המקום צ"ה אינו נותן צלצם את הקירוב דא"כ לא יתיחס הדבר לצרוחיו, אמנם אם יש מחפלה לפניו ית' על הקירוב ותפלתו נשמעת, מתיחס הקירוב שטושה הקצ"ה לצרוחיו, כיון שטעש ע"י תפלת נצרה, והיינו דאמרו ע"ז ה' ה' ה"ב להם לומר אתה תן ור"ל וע"ז ה"ב אפשר לו להקצ"ה לעשות הקירוב כיון שהוא ע"פ תפלתו.

10. שו"ת ציץ אליעזר חלק יט סימן ט

איך מועילה תפלה שיחזרו בתשובה לפניו ית' ש הן על עצמו והן על אחרים...

(א) בחידושו עה"ת פ' שלח לך, בהא דמשה התפלל על יהושע שה' יושיעו מעצת מרגלים, ובהא דכלב התפלל על עצמו על קברי האבות שינצל מעצתם לרעה, מתקשה כבו' דאיך הועילה תפלת משה על יהושע, וכן תפלת כלב ע"מ להצילם מן החטא, ואיך בכלל אנו מתפללים השיבנו אבינו וגו', והא הכל ביד"ש חוץ מיראת שמים, ומיישב שהוא בגדר הבא ליטהר מסייעין אותו, ומביא מ"ש בזה גם הגרי"ח בספרו בן יהוידע ומפלל בדבריו ליישבם בטו"ט. וזה עוד לא מיישב איך שמועיל על אחרים. וברצוני להאיר בזה, דבנוגע לתפלה על עצמו יש רמב"ם מפורש בפ"ו מה' תשובה הלכות ג' וד', דבהלכה ג' מבאר דאפשר שיחטא אדם חטא גדול או חטאים רבים עד שיתן הדין לפני דין האמת שיהא הפרעון מזה החטא על חטאים אלו שעשה ברצונו ומדעתו שמונעין ממנו התשובה וכו' ומאריך לבסס זאת, ועפ"ז ממשיך הרמב"ם וכותב בהלכה ד' וז"ל: וכענין זה שואלין הצדיקים והנביאים בתפלתם מאת ה' לעזרם על האמת כמו שאמר דוד הורני ה' דרכך כלומר אל ימנעוני חטאי דרך האמת שממנו אדע דרכך ויחוד שמך, וכן זה שאמר ורוח נדיבה תסמכני כלומר תניח רוחי לעשות חפצך ואל יגרמו לי חטאי למונעני מתשובה אלא תהיה הרשות בידי עד שאחזור ואבין ואדע דרך האמת, ועל דרך זו כל הדומה לפסוקים אלו עכ"ל.

וא"כ לפי"ז יתיישב הכל, דיש לומר שעל זה הדרך היתה גם תפלת כלב על עצמו, וכן תפלת משה על יהושע, והיא לעזרם על האמת ושלא ימנעו מהם דרך האמת מאיזה סיבה מעכבת, דהא אין אדם צדיק בארץ וגו', וכשם שהתפלל דהע"ה על עצמו, ושיניח רוחם לעשות חפצו להבין ולדעת הדרך הטובה אשר ילכו בה כאות נפשם הטובה.

ועל דרך זה המה כל תפלתנו של השיבנו אבינו לתורתך וכו' וכו' בכל עת ובכל שעה.

(ב) והנה בההיא דהו' בשביבותיה דר"מ בברכות ד' ו' דבעי לבסוף רבי מאיר רחמי עליהו והדרו בתשובה, שמדבר מזה כבו' בספרו, יעוין במהרש"א שם בברכות שמתקשה בזאת, דאיך מועיל על כך תפלת אחרים עליהם שיחזרו בתשובה, ולא תירץ אלא סתם וכתב בלשון "ויש ליישב". ולא פירט מה ש"ל.

והנה מצינו בזה תשובה נפלאה בשו"ת מעיל צדקה סימן ז'. הוא ישב על זאת המדוכה, וכותב בזה כמה וכמה הגדרות והעיקריים התמציתיים המה בכזאת: (א) מועלת התפלה כשמגיע למתפלל צער מהם ומהנהגתם. (ב) מועיל, כשהם בורים וע"ה ומחיסרון ידיעתם עשו מה שעשו, דעל כיוצא באלו הדין נותן להתפלל עליהם כמו שמתפללים על כל מכה וחלי. (ג) מועיל אב על בנו, דמצינו ברא מזכא אבא, וא"כ אין לך צער גדול מזה לאב המתפלל. (ד) מועילה תפלה על קטנים כאשר אנחנו אביהם של יתומים. (ה) התפלה מועילה כשיש להם להאחרים כבר הרהור תשובה בלבם ומתפללים שישבו בתשובה שלימה כאילו פתחו הם בתשובה שמסייעים מן השמים. (ו) מועיל על כאלה שחשובים כאנוסים ברשתם אחרי שמעשה אבותיהם בידיהם יעו"ש באריכות דבריו.

וא"כ עפ"י הפנ הא' יש מקום ליישב ולומר דעל זה הדרך היתה גם תפלתו של משה על יהושע שיושיעו ה' מעדת מרגלים, כי אחרת יצא מזה צער וחורבן חלילה על כל העם, והיתה איפוא תפלתו שיושיעו מעצמם כדי שע"כ תמנע סבל גורא על העם, ויהושע יוכל להכניסם לארץ כאשר התנה זאת יוצר היצירה

11. שו"ת רדב"ז חלק ד סימן רלב: (אלף שג)

שאלה שאלת ממני אודיעך דעתי בשני מאמרים לר"י בן לוי נראין כסותרין זה את זה. דגרסינן בירושלמי פרק כל כתבי אמר רב יהושע בן לוי הדא אגדתא הכותבה אין לו חלק והדורש המתחרך והשומעה אינו מקבל שכר. אמר רבי יהושע בן לוי אנא מן יומי לא אסתכלית בספרא דאגדתא. אלא חד זמן אסתכלית אשכחית כתוב בה וכו' אפילו כן אנא מתבעית בליליא עד כאן. ובפרקא קמא דברכות גרסינן רב שימי בר עוקבא ואמרי לה מר עוקבא הוה שכית קמיה דר' שמעון בן פזי והוה מסדר

אגדתא קמיה דרבי יהושע בן לוי. משמע דרבי יהושע בן לוי הוה עסיק באגדתא וכי תימא דטעמיה דרבי יהושע בן לוי מפני שאגדה מושכת את הלב ומתבטל אדם מן המשנה והגמרא ורב שימי הוה מסדר אגדתא לפניו והוא שומע ואקראי בעלמא. לישנא דמסדר אגדתא קמיה לא משמע אקראי. ותו דהא לדעתו השומע אינו מקבל שכר ותו דגרסינן במסכת סופרים עלה דהאי מימרא גופא דרבי יהושע בן לוי והא תני רב חננא/חנינא/ בר פפי פנים בפנים דבר ה' עם משה וגו' פנים תרי בפנים תרי הא ארבעה אנפין פנים של אימה למקרא פנים בינוניות למשנה פנים שוחקות לגמרא פנים מסבירות לאגדה ומדמקשו עליה מההיא דתני רבי חנינא משמע דסבירא ליה דר' יהושע בן לוי לא היה עוסק באגדה כלל לפי שסובר שאינה עיקר. וכתבת כל המקומות שזכרה אגדה בדברי רז"ל להוכיח כי אגדה עיקר שלא כדברי ריב"ל:

תשובה חס ליה לר' יהושע בן לוי שיאמר שאין האגדה אמת ועיקר ונתנה מן השמים כשאר תורה שבעל פה וכמו שתורה שבעל פה נדרשת בשלש עשרה מדות כן האגדה נדרשת בשלשים ושש מדות. וכל המדות האלו נמסרו למשה רבינו מסיני. אבל צריך שתדע שהתורה שבעל פה אי אתה רשאי לכותבה ולא היו כותבין ממשה רבינו ע"ה עד רבי אלא מוסרין המאמרים בקבלה מפה אל פה. וזה הדרך בעצמו היו עושים באגדה שהיו מוסרים אותה פה אל פה ובימי רבי התירו לכתוב המשנה משום עת לעשות לה' וגומר. והאגדה נשארה באיסורה כאשר בתחלה שלא נתנה להכתב.

וכן תמצא מפורש במסכת סופרים דברי חכמים כדבנות וגו' כולם נתנו מרועה א'. רועה א' אמרן וכולן מצילים אותם מפני הדליקה וספר אגדתא אעפ"י שלא נתן להכתב אפילו הכי מצילין אותו מן הדליקה משום שנאמר עת לעשות לה' וגו' עד כאן. וא"ת נהי נמי שלא נתן להכתב איך החמיר כולי האי ר' יהושע בן לוי על מי שכותבה או דורש אותה. דע כי יש באגדה דבר נגלה ונסתר והנגלה מושך את הלב והנסתר לא נתן אלא לידועים חן והם כבשונו של עולם וראוי להסתירם ממי שאינו ראוי להם דכתיב דבש והלב תחת לשונך. וא"כ הכותב אגדתא או הדורש בה בריבם ראוי לעונש גדול ממ"נ אם הקורא בספר או השומע את הדרשה הוא עם הארץ נמשך אחר פשט האגדה ולא ילמוד שום לימוד אחר וכבר ידע כי הגמרא מביאה ליד מעשה ואם הוא רשע יתלוצץ על דברי רבותינו ז"ל. ואם הוא מבין קצת יאמר אפשר לדבר הפשוט הזה כיון בעל המאמר ויחשוב מחשבות בלתי אמתיות אשר לא עלו על לב בעל המאמר כאשר אירע בדורות אלו שעושין במאמרי רז"ל פירושים אשר לא כן ואם הוא מתחיל בחכמה האמתית יטעה מדרך השכל באשר אין לו רב מורה לו הדרך ישכון אור אבל כשהדברים נמסרים פה אל פה מה שיסתפק לו יורה מלמדו. נמצא זה הכותב האגדה או הדורשה בריבם נתן סודות א-להים ושמותיו הקדושים מדרס לפתאים וראוי לעונש גדול והשומעם אינו מקבל שכר שהרי אינו מבין אלא פשטי הדברים וטוב היה לשמוע דרשת הדינים כדי שידע דיני איסור והיתר ולכן אינו מקבל שכר על השמיעה. והשתא ניחא דאית ליה שפיר לרבי יהושע האי דרשא דפנים בפנים דאיהו לא אסר אלא לכותבה או לדורשה בריבם אבל למסור אותה פה אל פה לא אסר והיינו דמר עוקבא הוה מסדר אגדתא קמיה על פה ואם טועה מחזירו והיינו נמי הכא במסכת סופרים לא חששו לתרץ קושיא זו לפי שאינה קושיא כלל והיינו נמי דבירושלמי דמיימי מימרא דרבי יהושע לא פריך עלה מידי וכיון שהוא סובר שהכותבה אין לו חלק לעולם הבא מפני שנסתכל בה פעם אחת הוה מבעית בליליא. כללא דמלתא שלא החמיר רבי יהושע אלא הכותב אגדתא או הדורשה מהטעם שכתבתי.

וסבירא לי לריב"ל לא ניתנה אגדה ליכתב עד זמנו של רבינא ורב אשי וכתבוהו משום עת לעשות לה' וכו' כשאר תורה שבעל פה. ולא כתבוהו ספר באנפי נפשיה אלא מאמרים מפוררים בגמרא כדי שמי שאין יודע סוד המאמר יסתפק בסיפור האגדה וינח שכלו מעט מפלפול הגמרא. ומי שיבין סוד המאמר על ידי כך יזכור הסוד אשר בו ויתבונן עליו. ...

12. גליוני מנחת חן

שם א"ל מאי כולי האי, א"ל משום דלא עסקת בפריה ורביה זכו'. עי' ייטב לב פ' חיי שרה פ"י נפלא על גמ' זו. - וכבר מפורסם פ"י היש"מ (הובא בעצי חיים עה"ת ובקדושת יו"ט בכמה מקומות) עפ"י פירש"י בראשית דבאמת בתחילה רצה לברוא במדת הדין אלא דראה שאין העולם מתקיים שיתף מדה"ר למדה"ד וא"כ מי שלא עוסק בפו"ר נמצא דלא חש לקיום העולם וא"כ מדה כנגד מדה נשאר אצלו מדה"ד כמו בתחילת המחשבה. - ועי' גרי"ז

13. תוספות נדה דף טז/ב

הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים - ובאלו נערות (כתובות ל). דאמר הכל בידי שמים חוץ מצנינים ופחים הכא איירי בתולדות האדם ובמדותיו והתם מיירי במאורעות כגון הלאים ופורעניות הדכל נגזר עליו ואינו יכול לזוהר כדאמר בחולין (דף ז'): אין אדם נוקף אצבעו מלמטה אא"כ מכריזין עליו מלמעלה חוץ מצנינים ופחים שיכול לשמור עצמו וא"ת והא חזקיה חזא דהוה ליה בני דלא מעלו (ברכות י). אלמא דנגזר קודם לידה שלא יהיו יראי שמים וי"ל דהראהו מה שעתידי להיות ועוד דהרבה דברים תלוי במזל כדאמר בשילהי שבת (דף קנז). מאן דאיתיליד בצדק יא צדקן במצות דאיתיליד בשבת מתקרי קדישא וכן הא דאמרי כלדאי לאמיה דרב נחמן בר צדקה בריך גנבא ליהוי (שם): ועוד דאין זה בידי שמים כי אין הקב"ה רוצה לשנות הילוך המזלות:

14. ספר יד דוד [בתרא] ברכות דף י

דחזאי ברוח הקודש דנפקא מינאי בנין דלא מעלו. התוספות בנדה דף טז, ב ד"ה הכל, הקשו וא בכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, וזו ג"כ קשה על הידיעה התבטורה כמו שמבואר ברמב"ם בשאר ספרי הראשונים. ומה שיש לתרץ לזך כן יש לתרץ על הך קושיא. דברוח הקודש אפשר שידע מעין ידיעתו של הקב"ה מה שהוא יודע למה שיהי בזה.

15. ספר טורי אבן על מסכת ראש השנה - דף יז/ב

לא קשיא הא ביחיד הא בצבו'. ק"ל הא גבי חזקיה מלך יהודה שאמר ליה הנביא כי מת אתה ולא תחיה דאמרינן בפ"ק דברכות (דף י') דאמר לוי הנביא **כבר נגזר עליך גזירה** ואמר לוי בן אמוץ כלה נבואתך וצא כך מקובלני אפילו הרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים, ואמרינן איתמר נמי ר"י ור"א דאמרי תרווייהו אפי' הרב חדה כו' **ומסקנא הכי הוה שנקרע גזר דינו והוסיפו על חייו ט"ו שנה**. ול"ל ההוה בעשה ימים שבין ר"ה ל"ה דהא חליו היה בניסן ומיד לאחר שנקרע גז"ד שלו בו ביום א"ל הנביא ביום הג' תעלה בית ה' והוא היה ליל מפלת סנהרב שהיה ליל א' של פסח כדאמר באגדה ומייתי לה רש"י בפ"א לנביאים. **ואפשר לומר דשאני חזקיה דרב גוברי' שהי' משונה מאוד במעשיו ובתורתו ושקול כמו ציבור, א"נ מלך שאני דדמי ושקול כנגד ציבור כדאמר שלמה לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל אלמא שקול מלך כציבור:**

16. ספר בניהו בן יהוידע על עירובין דף כו/א

מלמד שחלה חזקיהו, ובא ישעיהו להשיב ישיבה על פתחו. פירוש רש"י כדי שלא יהא רשות למלאך המות להכנס לשם. וקשיא והלא בפרק א' דברכות מפורש להדייה אחר שהגיד לו ענין מיתתו א"ל חזקיהו המלך ע"ה הב לי ברתך, והשיב לו ישעיהו הנביא ע"ה שכבר נגזר עליך גזירה שתמות ולא יש תקנה, נמצא ישעיהו נתייבש ממנו ולמה הושיב ישיבה כדי שלא יכנס מלאך המות. ונראה לי בס"ד דודאי חזקיהו המלך ע"ה ימות בנשיקה, ורק יתראה לפניו מלאך המות באותה שעה לעשות לו בעיתותא בלבד ולא יוכל ליקח נפשו בידו, ולכן ישעיהו הנביא ע"ה הושיב ישיבה שלא יוכל להכנס שם לעשות לו בעיתותא. **או נראה לי בס"ד לעולם לא נתייבש ממנו, וידע שיש תקוה ויתבטל הגזרה, ורק אמר לו כך שכבר נגזרה גזרה כדי שישבר לבו ויתפלל מקירות לבו.** אי נמי נראה לי דבתחלה נתייבש ממנו, ולכן א"ל שכבר נגזרה גזרה, אך אחר שסתר חזקיהו את דבריו באומרו כך מקובלני שלא להתייבש מן הרחמים, חזר ישעיהו מדעתו הראשונה והוא גם כן השתדל לעזור לו על ידי קביעות ישיבה ועל ידי תפלה. אי נמי הוא עשה לו דבר הנהוג לכל תלמיד חכם שחלה דלאו כולי עלמא ידעי זה, ואם לא היה מושיב ישיבה הוה מתחזי ולזול כבוד לחזקיהו המלך ע"ה לעיני הרואין, בראותם שלא עשה לו כדרך שעושין לתלמידי חכמים, או עשה כן לפרסם הנס:

17. שו"ת הרשב"א חלק א סימן תיג

...ובאמת יראה שהדבר מוכרע ממקומו שהם התירו לרפואה אפילו מה שלא יגזרוהו העיון הטבעי של חכמים אלו. **ושלמה עליו השלום שעשה ספר רפואות** חס ליה לעשות דרכי האמורי. **ומה שגזרו חזקיהו והודו לו אינו משום שהיה בו דרכי האמורי. אלא שהחכם בחכמתו עשה ספרו בענינים המועילים הרבה בטבעים הנגלים בין בטבעים המסוגלים. עד שהיו העולם סומכים עליהם בחליים ובחליים לא היו דורשים את השם על כן גזרוהו והודו לו.** וכענין שכתוב (ד"ה ב' י"ז) גם בחליו לא דרש א-להים כי ברופאים. על כן גזרוהו אבל לא שרפוהו כי אין בו משו' דרכי האמורי אע"פ שכיתת נחש הנחושות.

18. רבנו בחיי על שמות פרק טו פסוק כה

ויש שפירשו שם שם לו חוק ומשפט, שלימדו הקב"ה חכמת הצמחים וכוחות שבהם בסגולותם ובטבעם, לפי שיש מהם עשבים מחיים וממיתים ויש מהם מרפאים ויש מהם מחליאים ויש ממתקים את המר ויש שממררים את המתוק וכל זה בין בטבע בין בסגולה, וזהו לשון חוק ומשפט, חוק הוא הסגולה שאין טעמו נודע, ומשפט הוא הטבע שמשפטו שיהיה כן בטבעו. ושם נסוהו הצמח הזה, ולכך אמר אם שמוע תשמע בקול ה' א-להיך כלומר אף על פי שכוחות הצמחים ידועים לפניך בסגולותם וטבעם ואתה יכול להתרפא מהם אין ראוי לך שתתלה בטחונך בהם וברפואתם ותתיאש מלהתפלל ובקשת הרחמים אין לך לזוז ממצוות התורה כי אני ה' רופאך ולא הצמחים, ומטעם זה גזר חזקיהו ספר רפואות והודו לו לפי שעם הספר הזה היו הבריות מתרפאים מתחלואיהם ויתיאשו מן התורה והמצוות:

19. שו"ת תשב"ץ חלק א סימן קמב

לפי שראיתי הרבה בני אדם מגמגמין על מה שנהגו בכל קהלות ישראל בכל הדורות לתת פרס לחכמיהם ונתלים בזה במ"ש בזה הענין הרמב"ם ז"ל בפירושו למסכ' אבות (פ"ד מ"ה) על כן אחקור בזה הענין ... ואומר כי חובה על כל ישראל לפרנס דרך כבוד לחכמיהם ולדייניהם שתורתם אומנות' כדי שלא יצטרכו להתבטל ממלאכת שמים בשביל מלאכתם וכדי שלא יזלזלו בפני עמי הארץ מפני עניינים ושינהגו בהם כבוד ושורש דבר זה יוצא לנו מן התור' ע"פ מדרש חכמים. גם בדורות שלפנינו עד דורינו זה ראינו הדבר ממשמש והולך ומנהגן של ישראל תורה היא ...

20. שו"ת תשב"ץ חלק א סימן קמח

ואחר אשר השיכותי מעל החכמים הראשונים והאחרונים ז"ל את תלוננו בני ישראל הרב הגדול הרמב"ם ז"ל והנמשכים אחריו ז"ל אכתו' קצרו של דבר כפי העולה בידנו ממקומו' מפוזרי' בתלמוד הצבור חייבים לגדל משלהם מי שהוא חשוב בדורו ...

21. ספר בניהו בן יהוידע על ברכות דף י/ב

...ולפי זה אנחנו לומדין אף על פי שהרחיקו חכמינו ז"ל הנאה מאחרים, אין דבר זה שוה בכל אדם, שאם האדם הוא נכבד וחשוב מאד שאם יבא אצל בעל הבית ויאכל על שולחנו, מתייקר בעל הבית בו, הרי זה יהנה ויאכל, כי אדרבה חשיב הוא מהנה את בעל הבית, וכמ"ש בדיני קדושין, נתנה היא ואמר הוא מקודשת, אם הוא אדם דחשיב בליקחתו כאלו נתן ממש, ולכן אלישע הנביא

ע"ה שהיה אדם גדול ונכבד מאד, היה נהנה מבית השונמית, דחשיב הוא מהנה אותם שהיה מתייקרים, וכן הוה עביד רבי זירא שהיה גדול בדורו, וכן רשאי כל אדם לעשות אם הוא גדול בדורו וחשוב מאד, ולזה אמר הרוצה ליהנות יהנה, ואין בזה משום שונא מתנות, אך בתנאי שהיה כאלישע, רצונו לומר אדם חשוב ונכבד מאד כאלישע בדורו, שכזה חשיב הוא מהנה אותם דמתייקרים בו, ולכן הניח מאמר זה על פסוק [מלכים ב' ד' י'] ונשים לו שם מטה ושולחן וכסא ומנורה, כי זה הוא המבחן שהיו מתייקרים בו, בעשותם לו דברים יתרים לכבודו שאינם מוכרחים לעשותם, והוא הוכחה שהם שמחים בו ומצפים לביאתו אצלם, אבל מה שעשו עליית קיר אין מזה הוכחה על שמחתם בו, כי יש לומר עשו זאת בעל כרחם כדי שיהיו צנועין ממנו במשכבם ובשבתם וקימתם בתוך ביתם, שלא יהיו רואין זה את זה, ורק שאר דברים שעשו לו בתוך העליה המה אות ומופת על רצונם ושמחתם בו, ולכך הביא מאמר זה של ונשים לו מטה ושולחן וכסא ומנורה, ואמר עוד, ושאינו רוצה ליהנות אל יהנה כשמואל הרמתי, הכונה בזה לומר אם יש אדם גדול ונכבד אשר מתייקרים בו בני אדם אם יאכל אצלם, ועם כל זה הוא אינו רוצה ליהנות רשאי בכך, אך בתנאי שיעשה כמו שהיה עושה שמואל הרמתי, שכל מקום שהולך ביתו עמו, שמוליך עמו משרתין אופין ומבשלין, וגם כל כלים הצריכים לאפיה ובישול, כמו כלים הנמצאים בתוך ביתו ממש באין מחסור, הנה אם זה האדם יבא לעיר אחת ויבואו בני אדם להזמינו בביתם שיאכל אצלם, והוא נמנע, אין בזה זלזול לאלו המזמינים אותו, שיאמרו הוא חשוב אותם לצרי עין, ולכן אינו רוצה לאכול משולחנם, יען כי הוא תשובתו גלויה ונודעת לכל, באומרו, ראו עמי נמצאו כמה משרתים ואופין ומבשלין וכל צרכי הבית, ואלו מוכרחים לאפות ולבשל בעבורם, ואיך אני אוכל בבית אחרים ופתי ותבשילי לא אוכל ממנו, ובודאי דברים אלו יתקבלו על הלב, ואין יוצא מזה המניעה זלזול לאלו שבאים להזמינו, כי הבא להזמינו רואה בעיניו שהוא יושב באהל חנייתו, והוא מלא מכל כלים הצריכים, גם אוכלוסין שלו רבים משרתים ועבדים, וכמ"ש כל מקום שהלך ביתו עמו, ודבר זה כולל על כל הנמצא בבית והצריך לבית, וכן כתב רש"י ז"ל וכל כלי תשמיש ביתו ואהל חנייתו, עיין שם, אבל אם הוא אדם גדול ונכבד, ויבא אורח לעיר אחת, וישב בפונדוק, ויקנה מאכל מן השוק ויאכל, ולא ירצה לילך אצל בעל הבית שבא להזמינו אינו רשאי בכך, כי הוא עושה זלזול לאיש ישראל שבא להזמינו, דנראה שהוא חשוב אותו לצר עין שאסור לאכול מפתו, וזה אמר ומי שאינו רוצה ליהנות אל יהנה רשאי בכך, אך בתנאי שיעשה כשמואל הרמתי, שכל מקום שהלך ביתו עמו, ונראה לי דשמואל הנביא ע"ה היה שופט, ולכך נתרחק שלא להנות מאחרים, וכדי שלא יצא זלזול לאלו המזמינים אותו, לכך היה ביתו עמו אבל אלישע הנביא ע"ה לא היה שופט, ואין לו חשש מזה ולכך לא הוצרך לעשות כשמואל הנביא ע"ה שכל מקום שיולך ביתו עמו, אלא היה הולך כשבאים להזמינו דמתייקרים בו:

22. ספר בניהו בן יהוידע על ברכות דף י/ב

שם שאחזה בהוד יפיה. עיין מהרש"א ז"ל שפרש בדדיה, ולי אני הדיוש נראה לי בס"ד הוד יופיה, רצונו לומר במצת ועיניה, כי העינים הם עיקר היופי, כמו שכתוב כלה שענייה יפות אינה צריכה בדיקה, וכן המצח, בו תלוי היופי של צורת הפנים בכמותו ובישרותו ...

23. הרא"ש על ברכות פרק ראשון - סימן י

הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם שקורא בתורה. אמר רב חסדא אמר מר עוקבא מאי לא הפסיד לא הפסיד הברכות. תניא נמי הכי הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם שקורא בתורה אבל מברך לפניו ולאחריה יש להסתפק אם ר"ל עד חצות כשיעור תפלה אליבא דרבנן. או עד ד' שעות אליבא דר' יהודה. או אפי' כל היום כולו לא הפסיד ורב האי גאון ז"ל כתב אף כל שעה רביעית אף על פי שאינה עונתה מברך שתיים לפניו ואחת לאחריה. משמע דוקא שעה רביעית שהוא זמן תפלה לרבני יהודה. אבל מכאן ואילך הפסיד הברכות. ואם בירך עובר על לא תשא (לקמן דף לג):

24. רבינו יונה על הרי"ף ברכות דף ה/א

לא הפסיד כאדם שקורא בתורה ויש לשאול מה בא להשמיענו שלא הפסיד כאדם שקורא בתורה וזה דבר פשוט הוא ותיירץ הרב רבי שלמה מן ההר ז"ל דאתא לאשמעינן שאע"פ שדברים שבכתב לא נתנו לאמרן על פה ושאר פסוקים אינו יכול לקרוא אפי' הכי ק"ש יכול לקרותה על פה ואע"פ שאינו קורא אותה לשם חובה דכיון שניתנה לאומרה על פה לחובה יכול לאומרה אפי' שלא לחובה כל הפעמים שירצה ומזה הטעם התקינו לומר פרשת קרבנות על פה בכל יום מפני שהיא חובה כדאמרין במדרש אמר אברהם אבינו במה אדע כי אירשנה כלומר באיזה זכות יתקיימו להם הבטחותיך אמר לו בזכות הקרבנות שנאמר קחה לי עגלה משולשת וגו' תינה בזמן שבית המקדש קיים בזמן שאין בית המקדש קיים מאי איכא למימר יאמרו לפני פרשת הקרבנות ומעלה אני עליהם כאילו בנו בית המקדש והקריבו עליו קרבן מזה הטעם נמי אומרים בהרבה מקומות פרשת ברכת כהנים דכיון שחובה לומר בכל יום ברכת כהנים על פה בשעת נשיאות כפים יכול לאומרה אפילו שלא במקום חובה ומזה הטעם אמרו (יומא דף סח ע"ב) ובעשור שבחומש הפקודים קורא על פה דכיון שהוא מענין הקרבנות ומצינו שמצוה לומר פרשת קרבנות על פה כדאמרין לעיל לא חששו בקריאת' אפילו כשאינו לחובה כללו של דבר כל פסוק שניתן למצוה או לחובה לאמרו על פה יכול לאמרו כמה פעמים שירצה אפי' בשעה שאין בו מצוה כלל ואין בזה משום דברים שבכתב לא ניתנו לאומרה על פה הואיל וניתנו לאומרה פעם אחת: